

Розділ 5

Екологічний маркетинг та менеджмент

УДК 330.341.1:338.432(477)

Сіренко Наталя Миколаївна,

д-р екон. наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, директор Наукового інституту інноваційних технологій і змісту аграрної освіти Миколаївського державного аграрного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано концептуальні положення інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України. Акцентовано увагу на застосуванні неопенівського підходу у формуванні державної політики в аграрному секторі, раціональному поєднанні економічних та соціально-екологічних ефектів від реалізації моделі інноваційного розвитку.

Ключові слова: аграрна політика, інноваційний розвиток, концепція, аграрний сектор, ефект.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Необхідність розроблення концепції інноваційного розвитку аграрного сектору економіки виникла й загострюється, починаючи із набуття Україною незалежності. Нехтування схемою, за якою будуються економіки розвинутих країн (рис. 1), і використання підходів, що базуються на принципі «вивчення явища на конкретному об'єкті – вдосконалення явища», призвело до ряду проблем, об'єднаних єдиним каузальним фактором – відсутність векторності у формуванні і функціонуванні економіки в цілому й аграрного сектору зокрема. Постала потреба в: 1) уточненні та розкритті поняття інноваційний розвиток, модель інноваційного розвитку, модель інноваційно-інституційного розвитку, інтелектуально-інноваційне суспільство; 2) теоретико-методологічному розробленні форм інноваційного розвитку; 3) обґрунтуванні складових інноваційного розвитку; 4) розроблення стратегії і тактики інноваційного розвитку; 5) визначенні змісту інноваційної політики; 6) розробленні методології оцінки результативності моделі інноваційного розвитку.

Рисунок 1 – Схема побудови управління розвитком економіки в розвинутих країнах, (авторська розробка)

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поділяючи думку більшості вчених,

вважаємо, що вирішення складних стратегічних завдань у вітчизняному аграрному секторі можливо лише в разі переведення галузі на інноваційну основу із забезпеченням комплексної взаємодії освіти, науки та підприємництва, яка можлива в разі використання неонепівських підходів у державній політиці загального розвитку аграрного сектору. Узагальнюючи досвід напрацювань із даного питання, С.А.Володін одним із завдань реалізації стратегічних напрямів інноваційного розвитку АПК визначив формування «... інноваційної політики в наукоємній сфері АПК для забезпечення безперервної інноваційної діяльності» [1, с. 349]. Співзвучним у пропозиціях щодо розвитку високотехнологічних аграрних виробництв є і О.І. Дацій, яким пропонується «... розробити основні принципи державної інноваційної політики. Створити нормативно-правову економічну, організаційну й фінансову базу цивільно-правового обороту результатів науково-технічної діяльності» [2, с. 313]. Тобто комплексне законодавче та науково-методологічне врегулювання інноваційних взаємовідносин в аграрному секторі України є передумовою його подальшого високотехнологічного розвитку.

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. В аграрному секторі економіки України склалася ситуація, в якій наукові розробки не повністю відповідають потребам сільського господарства, що певною мірою є відображенням незбалансованості інноваційної системи, відсутності узгодженості між реальними потребами галузі та діями наукових установ. Низький рівень інноваційної активності сільськогосподарських товаровиробників є також і результатом їхньої низької прибутковості поєднано з недосконалістю фінансової системи. Тобто існує комплекс проблем, вирішення яких перш за все полягає в активізації ролі держави через розроблення концепції, стратегії та механізмів регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору.

Тому **метою статті** є обґрунтування концептуальних засад інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України з урахуванням сценарію державної аграрної політики, етапу життєвого циклу аграрного сектору, співвідношення економічного та соціально-екологічного ефектів від реалізації його інноваційного розвитку.

Основний матеріал. Перспективні напрями й характер здійснення інноваційних процесів в аграрному секторі залежать від державної аграрної соціально-економічної політики. Використавши ідею Науково-дослідного інституту економіки й організації агропромислового комплексу Центрально-Чорноземного району Російської Федерації щодо виділення трьох основних сценаріїв державної політики в АПК (ліберальний, неостолипінський, неонепівський), нами здійснено їх комплексну оцінку в контексті підходів до оцінки інноваційної діяльності (табл. 1).

Ліберальний підхід, оцінюючи інновації з позиції одержання прибутку в короткостроковій перспективі, у результаті призведе до зниження показників соціального й екологічного розвитку аграрного сектору, що відбувається в Україні. Більшою мірою відповідає інтересам вітчизняного аграрного сектору неостолипінський підхід, який оцінює інноваційну діяльність не лише з економічної точки зору, а й соціально-політичної, надаючи при цьому перевагу малим і середнім підприємствам. Але масштаби цього підходу обмежені націленістю на максимізацією прибутку, що не враховує інтересів працівників і знижує їх доходи.

Найбільш відповідним сучасним потребам економіки країни й аграрного сектору згідно з нашою позицією є неонепівський варіант аграрної політики, який, незважаючи на більший термін досягнення результатів, враховує інтереси товаровиробників,

інвесторів, споживачів, суспільства, а також гарантує всебічне охоплення розвитком усіх підсистем. Ефект реалізації цього сценарію можна простежити на прикладі Китаю, де щорічний приріст виробництва сільськогосподарської продукції за останні 15 років становить близько 4% у розвинених країнах – близько 1%, в Індії – близько 2%); паралельно в країні поширюються диверсифікаційні процеси, переробка продукції здійснюється на місцях з метою забезпечення зайнятості сільського населення [3].

Таблиця 1 – Характеристика сценаріїв державної аграрної політики, (авторська розробка за можливими сценаріями, виділеними Н.Нечаєвим [4])

Основні характерні ознаки	Ліберальний	Неостоліпінський	Неонепівський
Підхід до оцінки результативності інноваційної діяльності	Максимізація прибутку в короткостроковій перспективі	У поняття ефективності включається фактор довгострокової стійкості соціальних умов виробництва та довгострокового накопичення прибутку	Найважливішим показником ефективності вважається прибуток, акцентується увага на умовах стійкого зростання чистого прибутку, що в довгостроковій перспективі припускає зростання національного багатства, а тому в поточних оцінках ефективності інноваційної діяльності враховуються умови відтворення робочої сили й природних ресурсів
Значущість інноваційних факторів	Висока, якщо інновації мають короткий термін окупності	Висока	Дуже висока з орієнтацією на розвиток інтелектуального капіталу, поширення соціальних та екологічних інновацій
Зміст сценарію	Збільшення доходів імпортерів продовольчої продукції й експортерів сировини. Скорочення бюджетних витрат на аграрний сектор, збільшення диспаритету цін	Захист вітчизняного ринку від імпорту продукції, яка може вироблятися вітчизняними підприємствами. Підтримка експорту конкурентоспроможної вітчизняної продукції	Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, землекористування, міграційних процесів у сільській місцевості
Наслідки реалізації сценарію для аграрного сектору економіки	Зниження конкурентоспроможності аграрного сектору, процеси деградації в сільській місцевості	Можливості розвитку обмежені орієнтацією господарської діяльності на максимізацію прибутку, що супроводжується значним рівнем безробіття і низьким рівнем доходів сільського населення	Усебічний розвиток, кий включає людський капітал, природні ресурси та екологію

Зазначимо, що при розробленні інноваційної стратегії аграрного сектору економіки

необхідно враховувати і його життєвий цикл та життєві цикли окремих галузей, що його формують.

У сучасному економічному середовищі на етапі утворення можуть знаходитися лише окремі новостворені галузі аграрного сектору економіки, але не аграрний сектор економіки в цілому, оскільки аграрний тип виробництва був характерний ще для доіндустріального суспільства. З досягненням зрілості, яка характерна для аграрного сектору економіки України, зростає конкуренція, прибутковість починає знижуватися, що пояснюється низьким рівнем окупності інвестицій у зрілих галузях.

Узагальнюючи результати теоретичних та практичних досліджень, автор дійшов висновку, що галузеві еволюційні процеси значно впливають на організацію наукових досліджень, зокрема і у вищих навчальних закладах. Результатом цього стали світові тенденції до збільшення кількості осіб, які одержують вищу освіту, розширення системи підготовки наукових кадрів через аспірантуру й докторантуру, удосконалення спеціальної підготовки інноваційних менеджерів.

Згідно з характеристиками етапів життєвого циклу, на яких знаходиться аграрний сектор економіки або окремі його галузі, доцільно використати відповідну матрицю для визначення цільового спрямування подальшого інноваційного розвитку аграрного сектору (рис. 2), яке необхідно враховувати в процесі розроблення концепції і стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору економіки.

<p>II етап (зростання) Забезпечення високих темпів зростання через створення галузевого портфеля радикальних інновацій і їхнього впровадження та підготовку портфеля поліпшувальних інновацій. Активна співпраця держави та суб'єктів господарювання</p>	<p>III етап (зрілість) Забезпечення стабільності в аграрному секторі економіки через створення постійного потоку поліпшувальних інновацій та періодичного впровадження радикальних</p>
<p>I етап (народження) Забезпечення стабілізації в аграрному секторі економіки та створення умов для його подальшого розвитку через систему адміністративних, організаційних інновацій. Провідна роль держави</p>	<p>IV етап (старіння) Забезпечення відродження аграрного сектору економіки через створення і впровадження системи радикальних інновацій, активізацію науково-дослідної діяльності. Провідна роль держави</p>

Рисунок 2 – Цільова спрямованість інноваційного розвитку аграрного сектора економіки залежно від етапу його життєвого циклу, (авторська розробка)

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що концептуальна модель управління інноваційним розвитком аграрного сектору економіки України повинна здійснюватися в три етапи:

- 1) інституційно-інфраструктурний, під час якого буде сформовано інноваційну інфраструктуру, створено необхідні інститути для забезпечення реалізації моделі та прийнята переважна кількість нормативно-правових актів щодо інноваційного розвитку аграрного сектору;
- 2) зональна реалізація моделі, яка передбачає впровадження перспективних із

точки зору держави інновацій у визначених підприємствах (як державної, так і недержавної форми власності), кластерах та організацію тісної співпраці цих формувань із науково-дослідними організаціями та ВНЗ. Крім того, здійснюються заходи з підвищення загальної привабливості аграрного сектору для інвесторів;

3) масове охоплення всіх суб'єктів аграрного сектору, які зацікавлені в здійсненні інновацій. Держава виконує роль регулятора щодо концентрації інновацій певних видів, стимулюючи впровадження першочергово необхідних.

Масове освоєння інновацій в аграрному секторі повинне стати вирішальним етапом усебічно підготовленого й дієвого інноваційного процесу на основі бімодальної стратегії, при якій інновації спрямовані на підвищення врожайності через хімізацію, нові технології внесення добрив, нові сорти сільськогосподарських культур, породи тварин тощо. Така стратегія інноваційного розвитку реалізується на малих за розміром підприємствах і потребує всебічного узгодження дій науки, суб'єктів господарювання та освіти, оскільки масово буде необхідна спеціальна підготовка. Початковим же етапом є створення Державної цільової програми реалізації моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки України як спільного проекту державних і регіональних фінансових, науково-освітніх, виробничих та інших суб'єктів інноваційного процесу. Метою створення програми, на нашу думку, повинно стати підвищення рівня внутрішньої і зовнішньої конкурентоспроможності аграрного сектору України, раціональне використання, збереження і відродження природних ресурсів та підвищення рівня життя в сільській місцевості. На основі програмно-цільового підходу пропонується програмні заходи скоординовано здійснювати в науковому, інтелектуальному, економічному, інституційному, консультативному напрямках та в напрямі зниження ризиків в аграрному секторі економіки.

Упровадження в дію розроблених програмних дій сприятиме реалізації задекларованих принципів розвитку сільської місцевості на інноваційних засадах; наблизить та поєднає в цілях і завданнях освіту, науку та виробництво, забезпечивши, таким чином, синергетичний ефект від їхньої тісної взаємодії; сприятиме відновленню та гармонізації екосередовища; створить засади для переходу аграрного сектору України зі шляху наздоганяючого розвитку на шлях випереджального; забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, товаровиробників, галузі.

Вважаємо неприпустимим зведення інноваційного розвитку соціально-економічних систем усіх ієрархічних рівнів до одержання прибутку, як пропагують деякі державні діячі та науковці. Зокрема, на Парламентських слуханнях зазначалося, що саме економічний чинник має бути домінуючим при формуванні та оцінці кінцевих результатів конкретної інноваційної діяльності [5]. У свою чергу, і С.А. Володін, посилаючися на відповідні дослідження, робить висновок, що «... інноваційна діяльність, метою якої є отримання прибутку, повинна розвиватися виключно на підприємницьких засадах» [6, с. 8]. Такі підходи до моделі інноваційного розвитку України на державному та академічному рівнях призводять до порушень у забезпечуючих системах, що відповідно зводить нанівець досягнення інноваційної діяльності.

В основі моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки лежить, по-перше, інтелектуальна праця, яка знаходиться в прямо пропорційній залежності від соціального розвитку, та природні ресурси, кількість і якість яких є похідною величиною від екологічного розвитку країни. Тому в процесі реалізації моделі

інноваційного розвитку аграрного сектору економіки необхідно окремо визначати співвідношення між витратами на інновації, які забезпечують економічний розвиток галузі, і витратами, спрямованими на здійснення соціальних та екологічних інновацій.

Нами відстоюється позиція, що інноваційні проекти, у результаті реалізації яких планується досягти максимального економічного ефекту для розвитку, повинні забезпечувати мінімальний соціальний та екологічний ефекти (рис. 3). З іншого боку, одержання максимального ефекту від впровадження соціальних та екологічних інновацій має супроводжуватися мінімальним економічним ефектом для галузі, який гарантуватиме фінансове забезпечення реалізації подібних програм у майбутньому. Дані умови відповідають принципам стійкого соціально-економічного розвитку, і їхнє врахування в процесі реалізації моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки гарантуватиме гармонійне поєднання економічного піднесення країни та галузі з одночасним покращенням соціально-екологічних умов життя суспільства.

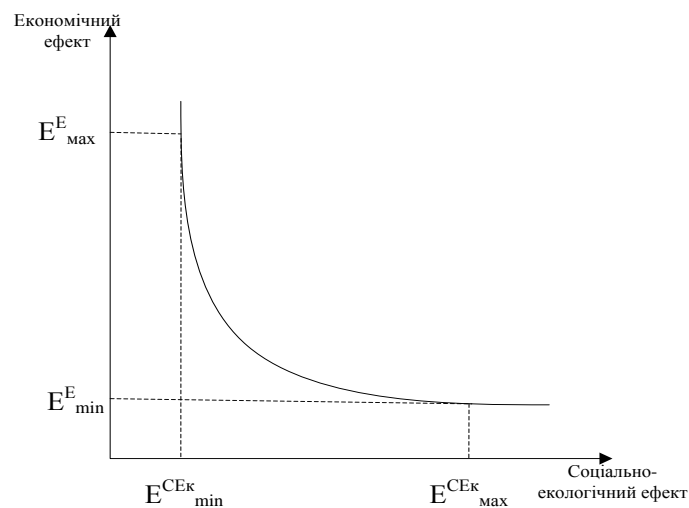

Рисунок 3 – Оптимальне співвідношення економічного та соціально-екологічного ефектів від реалізації проектів і програм інноваційного розвитку аграрного сектору економіки, (авторська розробка)

Висновки та перспективи подальших розробок. Таким чином, розроблення та реалізація концепції і стратегії інноваційного розвитку аграрного сектору економіки повинні враховувати ряд аспектів методологічного спрямування, які забезпечать їхню адекватність умовам та дієвість, зокрема:

- 1) первісність ідеологічних інновацій, які сформулюють інноваційно мисляче суспільство;
- 2) раціональне поєднання економічного та соціально-екологічного ефектів від реалізації моделі інноваційного розвитку аграрного сектору економіки;
- 3) етапність реалізації моделі;
- 4) необхідність подальшої реструктуризації аграрних підприємств у напрямі їхнього укрупнення та інтеграції;

5) переорієнтації України із сировинної країни на країну, яка постачає на зовнішні ринки безпечну й екологічно чисту продукцію.

Разом з тим реалізація концепції потребує подальших досліджень щодо розроблення методики визначення здатності системи управління забезпечити ефект від упровадження різних видів інновацій на різних ієрархічних рівнях та методики визначення впливу внутрішніх і зовнішніх факторів на сприйняття вітчизняними аграрними підприємствами інновацій.

1. Володін С.А. Теоретико-методологічні та організаційні засади інноваційного провайдингу на наукоємному аграрному ринку / С.А.Володін. – К. : ЗАТ «Нічлава», 2007. – 384 с.

2. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України : монографія / О.І. Дацій. – К. : ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.

3. Шевченко В. Есть ли будущее у российского села? [Электронный ресурс] / В.Шевченко. – Режим доступа: <http://www.communa.ru/news/detail.php?ID=17325>.

4. Нечаев Н.Г. Системное развитие предприятий АПК в условиях переходной экономики / Н.Г.Нечаев; [под ред. проф. К.С.Терновых]. – Воронеж : Центрально-Черноземное книжное издательство, 2006. – 253 с.

5. Парламентські слухання 20.06.2007 р. «Національна інноваційна система України: проблеми формування та реалізації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/sk15/par_sl/sl2006071.htm.

6. Володін С.А. Інноваційний провайдинг на наукоємному ринку АПК : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.02.02 «Економіка та управління НТП» / С.А. Володін. – Київ, 2006. – 38 с.

Н.Н. Сиренко

Концептуальные основы инновационного развития аграрного сектора экономики Украины

В статье обоснованы концептуальные положения инновационного развития аграрного сектора экономики Украины. Акцентировано внимание на применении неопетовского подхода в формировании государственной политики в аграрном секторе, рациональном сочетании экономических и социально-экологических эффектов от реализации модели инновационного развития.

Ключевые слова: аграрная політика, инновационное развитие, концепция, аграрный сектор, эффект.

N.M. Sirenko

Conceptual framework for innovative development of the agricultural sector of the economy of Ukraine

In this article conceptual provisions of innovation development of the agricultural sector of Ukraine are substantiated. Attention was focused on the use of the new economic policy approach in formation of state policy in the agricultural sector, rational combination of economic, social, and environmental effects of implementing of the models of innovative development.

Keywords: agricultural policy, innovative development, concept, agricultural sector, effect.

Отримано 11.11.2011 р.